

УЗУМЧИЛИК ТАРМОҒИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Ибрагимов Мансур Мардонович – СамИСИ
“Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисоби ва
аудит” кафедраси доцент в.б., и.ф.н.

Аннотация

Мақолада узумчиликни ривожлантиришда мавжуд муаммолар баён этилган ҳамда уларнинг ечими бўйича илмий ва амалий аҳамиятга молик таклиф-тавсиялар берилган.

В статье изложены имеющийся проблемы в развитии виноградарства и подготовлены научно и практически обоснованные предложения по их решению.

The article outlines the existing problems in the development of fruit and vegetable production, particularly viticulture, and prepared scientifically and practically sound proposals for their solution.

Калит сўзлар: узум, қайта ишлаш, экспорт, кластер, кооперация, самарадорлик, қиймат занжири.

Ключевые слова: виноград, переработка, экспорт, кооперация, эффективность.

Keywords: grapes, processing, export, cluster, cooperation, efficiency, value chain.

Республикамиз қишлоқ хўжалиги тармоғида узумчилик алоҳида ўрин тутди. Узум ва уни қайта ишлаш натижасида олинган маҳсулотлар аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш билан биргаликда, маҳсулотлар экспорти натижасида валюта тушумларининг бир манбаси ҳамдир. Бугунги кунда республикамизда етиштирилаётган 80 турдан ортиқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари дунёнинг 66 та мамлакатига экспорт қилинмоқда. Шу билан бирга, соҳада айниқса мева-сабзавотчилик ва узумчиликни ривожлантиришда самарали бозор механизмлари тизимли йўлга қўйилмаганлиги, илмий ёндашувнинг етарли эмаслиги тармоқнинг мавжуд имкониятларидан тўлиқ фойдаланилмаслигига олиб келмоқда.

Тармоқнинг мавжуд салоҳиятини сақлаб олиш ва ошириб боришга сўнгги йилларда алоҳида эътибор қаратилмоқда. Айниқса узумзорларни кенгайтириш, эскирган токзорларни қайта экиш мақсадида олиб борилаётган ташкилий ислохотлар, шунингдек, интенсив технологияларни қўллаш орқали токзорлар ҳосилдорлигини оширишга эътибор қаратилиши натижасида 2017-2022 йилларда ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми 3 баробар, қайта ишланган виночилик маҳсулотлари 4,2 баробар, экспорт қилинган узум маҳсулотлари миқдори 1,8 баробарга ошганлигини кўришимиз мумкин.

2022-2026 йилларга мўлжалланган “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да белгиланган 30- “Қишлоқ хўжалигини илмий асосда интенсив ривожлантириш орқали деҳқон ва фермерлар даромадини камида 2 баравар ошириш, қишлоқ хўжалигининг йиллик ўсишини камида 5 фоизга етказиш” мақсадда “экспортбоп маҳсулотлар етиштириш ҳамда мева-сабзавотчилик, узумчиликни ривожлантириш, интенсив боғлар майдонини 3 баравар ва иссиқхоналарни 2 баравар кўпайтириб, экспорт салоҳиятини яна 1 миллиард АҚШ доллариغا ошириш” вазифаси белгиланган.

Республикамызда узумчилик ва мева-сабзавотчиликни ривожлантириш, мавжуд имкониятлардан янада самарали фойдаланиш, ички бозорни тўлдириш, экспорт салоҳиятини юксалтириш борасида давлатимиз раҳбари ҳамда ҳукуматимиз томонидан бир қатор қарор ва фармонлар қабул қилинди. Бу борада, айниқса, Президентимизнинг 2018 йил 29 мартдаги ПФ-5388 сонли “Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони, 2018 йил 17 октябрдаги “Мева-сабзавот маҳсулотларини ташқи бозорларга чиқариш самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3978 сонли қарори, 2019 йил 14 мартдаги ПҚ-4239 сонли “Мева-сабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853 сонли фармони, 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада кўшилган қиймат занжирини яратишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарорлари тармоқни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эгадир.

“Мева-сабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорга мувофиқ, мева-сабзавотчилик, хусусан, узумчилик соҳасида ҳам кўшилган қиймат занжирини яратишни рағбатлантириш, сифатли мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва уларнинг экспорти барқарорлигини таъминлаш, бундай маҳсулотлар ишлаб чиқарувчиларнинг молиявий имкониятларини кенгайтириш, шунингдек, ишлаб чиқаришнинг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида ихтиёрий ва пай асосида иштирок этиш тамойилларида мустақил ва ўзаро боғлиқ қишлоқ хўжалиги корхоналари, фермер ва деҳқон хўжаликлари ҳамда томорқа ер эгаларининг кооперацион бирлашиши негизида қишлоқ хўжалиги бирлашмалари институтини яратишга асос солинди. Ушбу қарор ижроси бўйича 2019 йилда Жиззах, Самарқанд, Тошкент ва Фарғона вилоятларининг 8 та туманида жами 41 та, 2020 йилда Фарғона, Андижон ва Наманган вилоятларининг 22 та туманида 31 та мева-сабзавотчилик йўналишидаги қишлоқ хўжалик бирлашмалари ташкил этилди

Президентимизнинг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада кўшилган қиймат занжирини яратишга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарорида қишлоқ хўжалигида кластерлар ва кооперация тизимини янги қоидалар бўйича ривожлантириш белгиланди. Қарорга мувофиқ тоқзорлар барпо этиш, маҳсулотларни сақлаш ва қайта ишлаш объектларини яратиш учун 20 млрд сўмгача миқдордаги кредитлар бўйича фоиз ставкасининг МБнинг қайта молиялаштириш ставкасидан ошадиган, лекин 8 фоиз пунктдан кўп бўлмаган қисмига компенсация ёки кредит суммасининг 50 фоизи миқдорда кафилик тақдим этилиши, интенсив боғ ва тоқзорлар ташкил этиш лойиҳаларини молиялаштиришда иштирок этадиган банкларга шбу лойиҳалар учун кредитлар ажратишда боғ ва тоқзорлар ҳосилга киргунга қадар асосий қарз бўйича имтиёзли давр белгилаш, маҳаллий шароитда етиштирилганг интенсив кўчатлар ҳамда пайвандтаглар сотиб олиш харажатларининг бир қисмини қоплаш учун субсидиялар ажратиш каби имтиёзлар белгиланди.

Мазкур қарорлар ижроси бўйича тармоқда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотлар қуйидаги иқтисодий-ижтимоий масалаларни ҳал қилиш имконини яратмоқда:

иқтисодий жиҳатдан – мева-сабзавот ва узумчилик жами ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 32,2 фоизини (мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 8,7 фоизи) ташкил қилиб, қишлоқ жойларида аҳолининг асосий даромад манбаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Қайта ишлаш саноати ривожига бевосита таъсир кўрсатади. Шунингдек, ушбу тармоқ мамлакат қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспортида асосий ўринни эгаллайди;

ижтимоий жиҳатдан – мева-сабзавот ва узумчиликни барқарор ривожлантириш қишлоқ аҳолиси билан биргаликда, мамлакат барча аҳолисининг ижтимоий фаровонлигини оширишга таъсир кўрсатади.

Мева-узумчиликни ривожлантириш учун ҳуқуқий базанинг яратилиши, кўрилаётган ташкилий чора-тадбирлар, тармоқ учун берилаётган имтиёзлар билан бирликда тармоқ ривожини учун тўсик бўлаётган баъзи муаммолар ҳам мавжуд. “... соҳада айниқса, мева-сабзавотчилик ва узумчиликни ривожлантиришда самарали бозор механизмлари тизимли йўлга қўйилмаганлиги, илмий ёндашувнинг етарли эмаслиги тармоқнинг мавжуд имкониятларидан тўлиқ фойдаланилмастлигига олиб келмоқда. Ҳисоб-китобларга кўра, 1 гектар майдонда етиштирилган пахта хом ашёсига нисбатан узумдан 7 баравар, гилосдан 6 баравар, ёнғоқдан 5 баравар кўп даромад олиш имконияти мавжуд” (4).

Шунингдек, узумни қайта ишлаш, сақлаш ҳамда экспорт қилишда мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланилмаслиги, деб бўлмайди. Бугунги кунда юртимизда етиштирилаётган мева-сабзавот ва узумнинг атиги 15 фоизи қайта ишланиб, 8 фоизи экспорт қилинмоқда, холос.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, республикамизда узум етиштириш ҳажмининг ошиб бориши узумни сақлаш ва қайта ишлаш бўйича мавжуд бир қатор муаммо ва камчиликларни бартараф этиш, соҳани ислоҳ қилишда замонавий инновацион, ресурс тежайдиган рақамли технологиялардан кенг фойдаланган ҳолда баъзи ўзгаришларни амалга оширишни тақазо қилади.

Фикримизча қуйидаги муаммолар узумчиликни янада ривожлантириш, тармоқ маҳсулотларини кенг миқёсда экспортини амалга ошириш имкониятларни чегаралаб келмоқда:

- республикамизда узумчилик соҳасини чуқур модернизациялаш, техник-технологик жиҳатдан янгилаш масалалари ҳозирча тўлиқ ўз ечимини топмаган;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чиройли қадоқлаш ва дизайнини яхшилаш бўйича имкониятлардан етарли фойдаланилмапти;
- мева-узум маҳсулотларини сақлаш учун махсус совуткичли омборлар сифими талабни қондириш учун етарли эмас;
- мева-узум маҳсулотларини узоқ масофаларга ташиш бўйича логистика тизими яхши йўлга қўйилмаган;
- кўпчилик фермерлар ва деҳқонлар жаҳон бозорларидаги нарх-наволар, конъюктура ва рақобат муҳити, экспорт опреацияларини амалга ошириш тартиблари, жаҳон бозорларида амал қилувчи меъёрий-ҳуқуқий қонунлар ва қоидалар тўғрисида керакли билим ва кўникмаларга ҳамда ишончли ахборотлар каналларига эга эмас;
- республикада қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспортга чиқаришга кўмаклашувчи консалтинг ва сервис хизматлари, инфратузилмалар етарли ривожланмаган.

Бу муаммоларни илмий жиҳатдан чуқур ўрганиш, уларнинг ечимини топиш тармоқ ривожини учун бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Бизнинг фикримизча республикамизда узумчиликни янада ривожлантириш бўйича қуйидаги чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

1. Узумчилик тармоғида бажариладиган агротехник тадбирларнинг механизациялаштириш даражасини ошириш. Узумчиликка ихтисослашган деҳқон ва фермер хўжаликларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, тармоқ агротехникаси учун мавжуд махсус техника воситаларини сотиб олишлари учун паст фоизли ва узоқ муддатли кредитлар ажратиш, техника воситаларини лизинг асосида етказиб бериш тизимини янада такомиллаштириш.

2. Узум етиштирувчилар манфаатдорлигини ошириш, улар етиштирган узум маҳсулотларини сотиб олиш, ички ва ташқи бозорга олиб чиқиш ҳамда қайта ишлаш ва экспорт қилишни ташкил этиш мақсадида кластер тизимини янада ривожлантириш. Экспорт қилувчига кредит ажратиш, суғурталаш, ташқи бозорларда ўрин эгаллаш, “географик, иқтисодий, молиявий ва сифат

хавфлари”, транспорт-логистика, тегишли сертификатлар олиш, озиқ-овқат хавфсизлиги ва стандарт масалаларида ҳар томонлама амалий ёрдам бериш, халқаро кўргазма ва ярмаркаларда иштирокини таъминлашга кўмак бериш.

3. Турли мулкчилик шаклидаги узумни қайта ишлаш корхоналарини кўпайтириш, узумни қайта ишлаш соҳасида монополияга барҳам бериб, рақобатни кучайтириш. Республиканинг узум етиштирувчи ҳудудларида узумни қайта ишловчи саноат корхоналарининг ихчам ва кичик шохобчаларини ривожлантириш асосида етиштирилаётган узум маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлашни кўпайтириш, шунингдек, ички ва ташқи бозорга харидоргир, рақобатбардош тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга қаратилган тадбирларни рағбатлантириш (валюта ажратиш, солиқ имтиёзлари бериш, кредитлар ажратиш ва бошқалар).

4. Бевосита узум етиштирувчилар учун узумни сақлаш учун шароитлар яратиш. Ҳозирда етиштирилган мева-сабзавот ва узум маҳсулотларини ҳудудларда сақлаш учун совутгичлар билан таъминланганлик даражаси 3,7 фоизни ташкил этмоқда. Дехқон ва фермер хўжаликлари, шахсий томорқа хўжаликлари эҳтиёжларига мос кичик ҳажмли узумни сақлаш омборлари қурилиши, совутиш ва бошқа сақлаш жиҳозлари сотиб олишлари учун имтиёзли кредитлар ажратиш.

5. Рақамли инновацион технологияларга асосланган “Агропарк” ва “Агросаноат” кўп тармоқли агрологистика мажмуаларини ҳар томонлама қулай жойларда ташкил этиш. Ушбу мажмуада маҳсулотни сақлаш, қайта ишлаш, қадоқлаш, сотиш, биолоборатория хизмати, стандартлаштириш ва экспортгача бўлган барча жараёнлар тизимини яратиш.

Мазкур чора-тадбирларнинг амалга оширилиши узумчилик тармоғининг ривожланиши, узумчилик маҳсулотлари етиштириш ҳажмининг ошиши, маҳсулот экспорти географиясини кенгайтириш ва натижада тармоқ самарадорлигининг ўсишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ПФ-60-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 мартдаги “Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 мартдаги “Мева-сабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада қўшилган қиймат занжирини яратишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.

5. Инобатов А. Ўзбекистонда узумчилик соҳасини ривожлантиришнинг иқтисодий асослари Biznes-daily.uz 11.11.2019.

6. Хасанов С. Ўзбекистонда мева-сабзавотликни ривожлантириш тенденциялари ва истикболлари "Экономическое обозрение" журналы 2020 йил 6 (246)-сон.

7. agrobusiness.ru

8. uzexport.com

9. uzex.com

10. stat.uz